

Fem fynd av "kameleonten" Och så till den tredje i raden...

Betydligt ovanligare än nättickan är kameleontporingen *C. viridans*. Svampens latinska namn (*viridis*=grön) kommer av att den grönfärgas fläckvis vid intorkning, speciellt på beröringsfläckar. Men den kan också visa upp andra färgnyanser, t ex vit, röd, rödbrun, beigebrun, lila och rosa. Den växer på tämligen murken markliggande ved och är vanligast på asp.

Som många andra resupinata tickor är den duktig på att gömma sig. Arten är ovanlig men sannolikt förbisedd. Att vrida och vända på lågor och grenar brukar ge resultat. Då först märker man också att praktiskt taget varje vedpinne och liggande träd i skog och mark är angripet av svamp, ofta ticka eller skinn. (Det bör dock påpekas i sammanhanget att man bör alltid vända tillbaka veden, att inte ohämmat rumstrera om i naturen).

De lokaler där jag funnit kameleontporingen i kommunen kan sammanfattas som örtrikare löv- eller blandskogsbiotoper, i ett fall (Kungshammar) i betesmark m tall, gran, björk, asp.

Lokal	Datum	Substrat
Lindkullen, Vålbo	930915	asp
Ursjötorp	980708	ek
Kungshammar	990828	asp
Dödhagen	990905	asp
Dödhagen	990918	hassel

Purpurtickan *C. purpurea* är vackert purpurfärgad med en något ljusare och filtartad kantzon. Den är uppenbarligen sällsynt förekommande i fuktiga miljöer (strandskogar, kärrkanter etc), där den föredrar att växa på klibbal, främst på markliggande ved, mera sällan på kvarsittande grenar. (Finns på bild i Rymans, sid 142).

Enda fyndet hittills i kommunen av purpurtickan gjordes den 16/9-99 i örtrik strandskog med björk, klibbal, salix och enstaka tall. Lokalen ligger mellan återvinningsstationen och f d Sågen på bruksområdet i sura.

Men var finns den fjärde...?

Ja, den är ännu ej påträffad, rosenporingen *C. excelsa*, sällsyntast av de fyra, rödlistad som den är, (H 3). Rosa- till rödlila i färgen, växer främst på lövved, björk, bok, klibbal, salix, asp m fl. Sällsynt på tall. Vi återkommer med närmare presentation i Mergus den dagen vi avslöjat rosenporingens hemligheter!

"Växt-Nytt"

Under den här rubriken speglar vi nyheter och andra intressanta observationer från växtriktet. Har Du hittat något spännande i skog och mark, i trädgården, närmsta grönområde eller annorstädes, så tar vi gärna emot rapporter. Ut i markerna och fynda och dela med dig av upptäckarglädjen!

Av våra *pyrola*-arter är **björkpyrolan** den i särklass vanligaste. Mera sällan träffar man på vit- och grönpýrola. **Vitpyrola** noteras under 1999 på 4 lokaler, strax NO Dalskogens villområde i öppen gräsmark med säl, Småmyra i örtrik blandskogsdunge i betesmark, söder Grindstugan i kraftledningsgata och Skogsmuren i kanten av skogsbilväg.

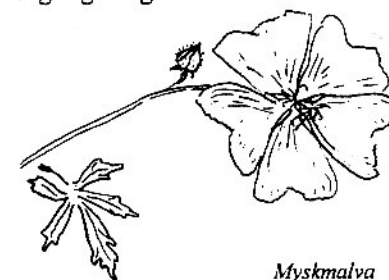
Ögonpyrolan är sällsynt i kommunen. 1998 hittades den mellan Dalkarstorp och Västströmstorp (väster om Hovgårdens crossbana) samt på skogen mellan Vikmuren och Slätfallet. I små skogskärr, myrkanter och sumpskogar träffar vi då och då på orkidén **korallrot**. Under 1999 noterad på 8 lokaler; söder och nordväst om Svartmuren, Källfallsberget, intill Trefaldighets källa vid Nybron, NV Mantmossen, Lasse Linds äng, Murmossen samt Slätfallet. Blommande exemplar hittades mellan 5/6 och 15/8.

Dvärghäxörten hittades invid bäcken som rinner från Slätfallet och ut i Gnarpviken. **Häggmispel** är en förvildad bärande buske, (spridd av fåglar), som börjar dyka upp i skogsmark, exempelvis vid Nybron och mellan

Oxhagen och Klingbo. **Benved** är en i våra trakter odlad buske (sällsynt) som är kvarstående vid f d bruksskolan i Sura samt på gammal trädgårdstipp strax norr om Virsbo.

Gaffelbräken växer i blockrikt bergsparti vid Naddtorpet (1998). **Skogsklocka** uppträdde med 30-tal ex. mellan motionsspåret och banvallen väster om golfbanan. Lokalen är angiven i Malmgrens flora redan 1982. Konkurerar på växtplatsen med stort lupinbestånd.

Vitblommig brunört stod att finna i bäckravinen med klibbal, hägg, björk och gran i västra delen av Turki gårde i Seglingsberg.

Myaskmalva

Myaskmalva, *skärblommig*, sågs 21/7 på ödetomt väster om Klingbo. **Strandklo** uppträder ofta fåtalig i

sumpskogar, åkanter etc. Rapporterad från kanalen söderut i Seglingsberg, Myrskogen, sumpskogen väster om jv-station i Ramnäs samt norra delen av Rävånshällen. Invid vattenbrynet på sistnämnda lokal blommade landformen av **vattenpilört**. Den 24 juli, varma sommaren 1999, hittade Arne Persson halvdussinet stånd av **blomvass** i bäcken mellan Gatstubbron och Magsjön. Är det första fyndet av arten i kommunen?

Plattlummer är ovanlig i torrare barrskogar. Senaste året hittades ett fint bestånd mellan Klingbo och Lundbo samt söder om Trapphällsmossen. 1998 rapporterades den från en körväg mellan Skogsmuren och Sand, nära kommungränsen mot Lövkärret samt strax nordväst om Skinnartorp.

Svedjenäva växte i ett fint bestånd i traktorspår och på bränd mark vid Rönningstorp, där den noterades på sensommaren -99. **Gråal** kan nämnas från ett område mellan f d Eliseberg och Nytorp samt vid Sångarbo där den växer i och i kanten på ca 40-årig granplantering.

Som bekant har den **vita sötväpplingen** en jätteförekomst på bruksområdet i sura. Spridd längs vissa vägavsnitt förekommer den t ex i Klingbo.

Backsmörblomma växte rikligt 1998 i Aspbacken i Ramnäs, samt i ekhagen i Västsura. Ett mycket stort exemplar av arten växte samma år i gruset på banvallen invid Muggbo hassellund.

Så en rapport om **gullpudra**, som hittades i en mycket fin källpåverkad sumpskog vid Källfallsberget, där den växte med bl a **spindelblomster** och **besksöta**, samt där den växte mitt i en kalkkälla söder om korsningen väg 66 och väg 233 i Ramnäs. I samma område hittades **gräsullen** för något år sedan. 1999 fanns där 10 fertila exemplar av detta ståtliga men sällsynta halvgräs.

Spindelblomster

Teckningar: Tom Sävström

Till sist en rapport från f d Vretbacken vid Djupen där det växer **backvial** och **backskafting**. På den numera betade strandängen vid Djupen har noterats **strandgyllen**.

Ett mycket fint botaniskt fynd gjordes 1999 av Lars Bsenko, då han var ute och inventerade svamp i trakten av

Baståsen. Vad det rör sig om avslöjar vi först i nästa nummer av Mergus.

OBS! Detta utgör endast ett axplock av allt som noteras i växtväg under ett år. Alla intressanta fynd läggs in i vår databas med noggranna uppgifter om lokal, koordinater etc. Med ökad kunskap om våra växter, deras ekologiska krav etc, kan vi vara med och skydda, inte bara arten i sig, utan förhoppningsvis hela den biotop i vilken den har sin förekomst. Vem ska föra växternas talan om inte vi i Naturskyddsföreningen gör det!?

Som sagt, glöm inte anteckningsbok och penna när Du ger dig ut i markerna. Gör en notering om artens förekomst, kort biotopbeskrivning, lokalnamn etc och lämna in till "Växt-Nytt"!

Tom Sävström har svarat för sammanställningen.

"Flera nyheter på tickfronten"

Under 1999 har hittats flera intressanta tickarter i vår kommun. Några av dem har inte tidigare rapporterats från Västmanland.

Brödmärgsticka

Perenniporia medulla-panis

Denna art har man kanske kunnat förväntat sig att finna i våra trakter. Resupinat, seg, korkartad konsistens. Vita till ockrafärgade porer. Flerårig ticka. Den uppträder speciellt i håligheter på gamla, tämligen murkna och barklösa ekstubbar. Kan hittas i så väl slutna ekskogar som i

öppna ekhagar. Den är sällsynt och rödlistad (hotkategori 3). En fruktkropp hittades den 10/9 på en stubbe i den fina beteshävdade ekhagen i Västsura.

Opalporing

Physisporinus vitreus

Första fyndet i Västmanland av denna ovanliga ticka. Den påträffades 12/9 i en mycket fin s k nyckelbiotop i Hagen, Ramnäs. En delvis sumpskogsartad lövlund med bl a ask. Den draperade en hel stubbe och växte ut på kringliggande förna. En mycket vacker ojämnt knölig ticka, vitrötare. Porerna är runda till kantiga, vitaktiga, med ett svagt grönblixt, glasartat skimmer. Substratet var svårt att avgöra, björk eller klibbal. Sydlig utbredning i Sverige.

Liten tickmussling

Antrodia ramentacea

Vad jag vet är denna art ej tidigare rapporterad från Västmanland. Den är vanligtvis liten, ettårig och kan bilda små hattar eller vara helt resupinat. Porerna är kantiga till utdragna (1-2/mm) och färgen är vitgrå till halmfärgad.

Sydlig art som växer på tall. Mitt fynd gjordes 12/10 på en sågad talltopp med barken kvarsittande. Biotopen är en mossig och luckig äldre tallkog mellan Tåkten och Orrmossen, öster om Surahammar.

Tom Sävström

Omkring Sura gamla kyrka

*Sura gamla träkyrka var en gång erbjuden Skansen i Stockholm, men efter en dispyt kring betalningen av nedtagningskostnaderna skrinlades gävo-planerna. Så den fick stå kvar där den stött alltsedan 1671.
Teckning: Bertil Kumlien*

I sin "Beskrifning öfver Västmanland", utgiven år 1754, skriver Olof Grau bl a angående kyrkan: "År 1671 blev den nybyggd. Den gamla kyrka, som stod där förr, säges hafva varit en så kallad offerkyrka i forna tider, till vilken de förbiresande givit penningar, och andra församlingar häromkring låtit bedja för sina sjuka, vilken vidskepelse även i nyare tider varit öflig (vanlig, bruklig) av gemene man, men nu tämligen avtagit".

Västmanlands Fornminnesförenings årsskrift, 2:a årgången, år 1879 fortsätter publicerandet av doktor Herman Hofbergs inventering i Västmanlands

socknar om "Fornlämningar och Minnesmärken", vilken börjas i första årsskriften år 1874. Om Sura kyrka har jag därur gjort följande utdrag.

"Stället där kyrkan är belägen, har i äldre tider ansetts särdeles heligt. Ända tills i början av 1800-talet omgafs kyrkan i stället för stenmur av timrade kyrkobalkar, med höga överbbyggda portar. I kyrkbalken fanns då, på västra sidan om kyrkan, invid landsvägen ett inbyggt träskjul, i hvilket stod ett offeraltare, till hvilket valfärdande kommo från aflägsna orter, för att nedlägga sina offer för afvärijande af sjukdomar, för lycka i

tilltänkta företag, för god årsväxt o. s. v. Vanligen aftäljde och hemförde dessa vallfarare af kyrkans spånbeklädnad små träsplitsor, hvilka ansågos särdeles helsobringande för sjuka att intaga och synnerligast för den, som ledo av långvarig frossa. Dels för att göra ett slut på den vidskepelse här öfvades, dels ock derföre, att de gamla upprutnade kyrkobalkarna behöfde ersättas af ett nytt ändamålsenligt stängsel, blef det gamla offerskjulet borttaget och en stenmur några år derefter lagd omkring kyrkan. Vördnaden för Sura kyrka kvarlefver likväl ännu i den traditionella seden, att här låta bedja för sjuka från angränsande socknar".

Lorenz Ludvig Lorichs, patronus på Bernshammars herrgård i Hedströmsdalen och författare av bl a många värdefulla sockenbeskrivningar, anför i sin år 1932 utgivna "Vägar och gästgivaregårdar i Västmanland" på dess 81:a sida under rubriken "Märkvärdigt" om Sura kyrka bl a följande:

"Har i forna dagar varit offerkyrka. Av de gamla räkningar som dock ej finns längre tillbaks än 1656 finnes, att avlägsnaste folk här låtit bedja för sina sjuka och man finner sådant antecknat för åren 1740 till 1749 ifrån Upsala, Fahlun, Nyköping, Borås, Carlstad, utan att nämna närmast belägna orter, varvid betydande

penninginsamlande skett. Det händer ock än idag, att förbiresande okända personer avlämna penningar för återvunnen hälsa, fastän här ej bedes för andra än inom socknen sjuka".

En slät stenytta i nuvarande bogårdsmuren mot landsvägen bär det inhuggna året 1824. Den som möjligen färdas längs Indalsälven bör ej glömma Lidens gamla kyrka, där en timrad stigbod finns kvar, medan den anslutande timrade kyrkobalken numera fått ersättas med en granhäck. En liknande bod, varigenom man trädde in på kyrkogården fanns på sydsidan.

Kommenteras bör kanske ordet frossa, som är det samma som malaria, som i vårt land vid mitten av förra århundradet skördade mer än 3000 offer årligen.

Eftersom en stor del av våra medlemmar har ett brett kulturhistoriskt intresse, utöver det "naturliga", har vi vågat oss på denna artikel.

Arne Persson

Brudsporre och fältgentiana i "norbergslinja"

av Tom Sävström

När man är ute och letar efter botaniska höjdpunkter att förgylla sin vardag med, och om man då inte har allt för bråttom, brukar det i allmänhet dyka upp en och annan överraskning längs färdvägen. Men att finna en ny växtlokal med fältgentiana, (*Gentianella campestris*), det är väl något som man endast får drömma om, har jag inbillat mig. Men drömmar kan ju ibland bli verklighet.

Det var något jag fick erfara, en av de sista dagarna i juni 1999, då jag var ute i skogarna NO om Seglingsberg. Längs skogsbilvägen, som leder mot Guckufallet, fanns artrika avsnitt med "ängsblommor", såsom ormröt, prästkrage, ängsskallra, liten blåklocka, käringtand, gulvial m fl.

Vek så småningom av mot Lasse Linds äng och jag noterade lackticka växande på murken björkstubbe, årets första grönkremla, nickstarr, knaggelstarr, klotpyrola, blåsuga m m, innan jag på en bergshöjd avnjöt medhavd lunch, (ris och stroganoff med Pripps Blå, klass 1). Till efterrätt serverade naturen några tidigt mogna blåbär. Gissa om det smakade!

Efter "kaffe på maten" drog jag vidare över hyggen och genom ungskogar

rakt västerut mot Grindstugan. På hygget passerades oroliga fågel-föräldrar, buskskvätta och törnskata "vaktade" ivrigt sina ungsugor. I tät ungskog stötte jag en älg som tagit sin daglega i gammal lerig brunstgrop. Följde sedan bäcken som mynnar ner genom sydligaste delen av betesmarkerna vid Grindstugan.

Utan en aning om att jag snart skulle stå inför ett "klimax" för en botanist, tog jag sikte på en höjd med några stora enbuskar, som växer under den kraftledning som här sträcker sina trådar genom landskapet. På den steniga moränbacken stod jag plötsligt inför en blommande brudsporre. Ett exemplar! Efter att jag förvissat mig om att det verkligen var en brudsporre, vidtog genast letandet efter flera.

Istället fann jag slätterfibbla och stor blåklocka bland piprör och örnbräken. Jag listade vidare i anteckningsboken; liljekonvalj, blekstarr, hirsstarr, gök-ärt, kruståtel, blodrot, stenbär, gråfibbla, stagg, ängsvädd, vårbrodd, pillerstarr, ormröt... Här och var fanns överblommad kattfot och sköna mattor med jungfrulin. Och så stod den bara där - en fältgentiana! Som blev till 35 exemplar, minst. Intill växte nattviol och Jungfru Marie nycklar.

Gentianorna stod i full blom, vilket tyder på att det rör sig om den tidigblommande varieteten, som ibland avskiljs som *Gentianella campestris* var. *suesica*.

Fältgentianan och brudsporren gynnas av slätter och bör därmed kunna utvecklas på platsen. Röjning och lieslätter att vänta...

Visst var de här presenterade fynden en överraskning, men jag är säker på att det finns mycket spännande kvar att upptäcka i "suraskogarna". Hur är det vi brukar säga? - Jo, det är timmarna i fält som är avgörande!

Fältgentiana

Fältgentianan i Surahammars kommun

I Mergus nr 2-94, presenterade jag närmare de lokaler i Surahammars kommun som hyser förekomst av fältgentiana. Dessa lokaler, 4 st till antalet, är Uggebo, Sångkärrsbacken, Skogsmuren och Sandtorp. Lokalerna

hävdas med slätter i tre fall och nötdjursbete och slätter i ett fall (Muren).

Det är känt att fältgentianan är på stark tillbakagång, genom att dess växtmiljöer försvinner. Den är en symbolblomma för brukade ängs- och hagmarker. De lokaler i våra trakter där denna klenod växer, tillhör de finaste och mest skyddsvärda markerna i kommunen.

Kraftledningsgatorna - spännande blomstermarker!

Kraftledningsgatorna är en biotop som ur botanisk synvinkel bör föras fram i rampljuset. Jag har på mina strövtåg i skog och mark ofta följt dessa "röjda" gator i landskapet. Här och var står fina blomstermarker att finna, såsom mossar och kärr, översilningsmarker, torrare moränbackar och ängsliknande partier med örtrikt fältskikt.

Dessa marker tillåts ej växa igen nämnvärt. De småträd som växer upp röjs kontinuerligt, med vissa års intervall. Kvar blir oftast ett buskskikt med bl a enbuskar och sly av diverse lövträd (björk, rönn, sälg m m). Växtligheten visar stor variation, beroende på markförhållandena.

Dessa biotoper blir attraktiva för viltet, (hare, rådjur och älg), som trampar och betar av såväl fält- som buskskiktet. Vissa av de viltstigar man kan se här och var i linjegatorna är måhända "minnen" från skogsbetets tid. Stignätet i skogen var säkerligen tätt, som i spindelns väv, trampat av tamboskapen, som betade fritt på

tamboskapen, som betade fritt på skogen fram till 1940-50-talen? Naturligt har det sedan blivit för viltet att fortsätta trampa dessa stigar.

"Svartmurslinja" - ett exempel

Den kraftledningsgata som sträcker sig från norra delen av Turki gården i Seglingsberg förbi Mantmossen, Svartmuren och vidare norr ut, är ett exempel på en sträckning där många fina småbiotoper dyker upp. Arter som slätterfibbla, kattfot, låsbräken, stor blåklocka, slätterblomma, skogsvicker, tibast och nattviol står att finna längs denna sträcka. Dessa marker har också visat sig vara intressanta ur svampsynpunkt.

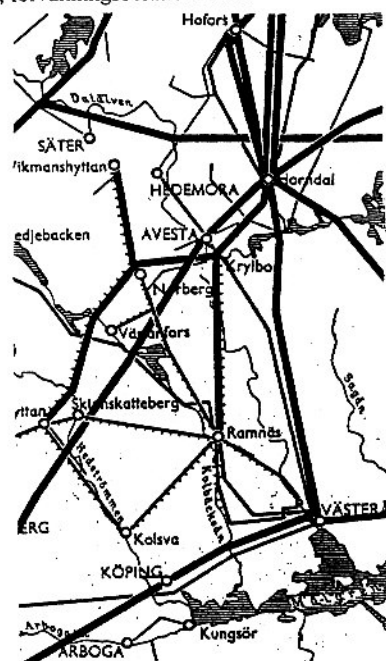
"Kraftledningsnätets- och gatornas tillkomst"

Det är inte speciellt länge sedan som dessa linjegator ("linja" på "BGK-språk") drogs fram i det svenska landskapet. I Bergslagen bildades BGK (Bergslagens gemensamma kraftförvaltning) år 1918, för att knyta samman elnätet i Bergslagen. De äldsta linjegatorna i våra trakter är från 1920-talet (se karta här intill). Norbergs- och Riddarhyttelinjerna hör till de första som byggdes. Det är i "norbergslinja" som fältgentianan och brudsporrén växer.

I BGK:s bolagsordning, som togs fram sedan styrelsen konstituerat sig 1918, stod att läsa: "Bolagets verksamhet har

till föremål, att särskilt för tillgodo-
seende av behovet av elektrisk energi
inom Bergslagen producera, inköpa
och distribuera dylik energi. Ett
huvudsyfte för verksamheten skall
därvid särskilt vara att anordna för-
bindelseledningar och samkörning
mellan delägarnas ledningsnät."

Tack riktas till Arne Eriksson, Ramnäs, för uppgifter om BGK och ledningsgator. Skrif- ter, förvaltningsberättelser etc.

KRAFTLEDNINGAR
ÅR 1943

20-50 kV 70-200 kV
Befindung Ar 1918

Tillkomna
efter år 1918

tillhöriga: _____

BGK _____

övriga _____

Karta ur skriften: AKTIEBOLAGETS
BERGSLAGENS GEMENSAMMA
KRAFTFÖRVALTNING 1918~1943 (Esselte
Sthlm 47)

Sett och hört i markerna

av Mikael Leppälampi

Det är mitt i november. Grått och disigt ute. Från mitt fönster hemma ser jag hur småfåglarna kivas om fröna från utfodringen. Enstaka bo/bergfink och koltrast finns med. Annars har nog de flesta flyttfåglarna vid det här laget nått vinterkvarteren i varmare och behagligare länder. Sommarvädret 1999 har varit stabilt och varmt. Häckningsmässigt mycket lyckat! Speciellt glädjande är alla de skogshönskullar som rapporterats in.

"Sett och hört" fortsätter där jag slutade sist, vid 1/5-99. Vid Gnien rastade 65 **gluttsnäppor** och en **dvärgmå**s (1k) 5/5. En **rördrom** hördes tuta från Västersjön 6/5 och i Östersjöns mitt låg det 2 **sjöorrar** 8/5. **Skedanden** visar tendenser att öka. 6 ex. sågs vid Lisjöängar 8/5, 8 ex. vid Högbybaden 9/6 och 20/6 6 ex. i Turkiesjön. 3 **småspovar** sträckte över Norrsjön 8/5 och vid Gnien rastade 6 ex. 11/5. Den 9/5 sjöng **trädlärkan** vid Timmermossen.

Svarttärnor har setts med 2 ex. vid Sörsjön 12/5, vid Gnien 4 ex. 27/5 och 5 ex. 7/6, samt 2 ex. över Lisjö 18/7. En **ortolansparv** sjöng från dungen vid Turkie ängar 15/5. Samma

dag fast i skymningen hördes hela 3 spelande **dubbelbeckasiner** från Säterängarna, Gnien. 16/5 fanns ett 60-tal **silvertärnor** vid Sörsjön. **Härmsångaren** sjöng med 2 ex. vid Sura kraftstation 20/5, 2 ex. vid Norrsjölunden 1/6, 2 ex. vid ishockeyhallen och 1 ex. vid Näs 5/6, 1 ex. vid Maskingatan, Sura, 6/6 samt 1 ex. vid Magforsen 4/7.

Sammanlagt 9 **näktergalar** har hörts sjunga (bl a 3 ex. vid Tippen, Sura). Den 26/5 sågs en **aftonfalk** (hane, 2k) vid Gnien. 13 ex. **rödbenor** rastade Alderudden, Sörsjön, 27/5. Ett **snatterandspår** fanns vid Högbymaden 31/5. 1/6 sjöng en **busksångare** om natten vid Lisjö bruk. Under sommaren har två **svarta rödstjärter** hörts sjunga vid Virsbo Bruk, 1 ex. vid Sura Bruk och Skogslundsskolan. 2 juni sågs 3 **årtor** (hanar) i Djupen och vid Högbymaden 4/6 6 hanar och 1 hona.

